

Piotr Kubiński, Agnieszka Wołoszko

Wybrane zagadnienia prawa cywilnego

Stan prawny na 1 lipca 2012 r.

SZCZYTNO 2012

Redakcja techniczna Wydawcy

Iwona Pac

Radosław Gizot

Robert Ocipiński

Michał Lasota

Projekt okładki

Aleksander Babiński

© Wszelkie prawa zastrzeżone — WSPol. Szczytno 2012

ISBN 978-83-7462-332-2

e-ISBN 978-83-7462-333-9

Druk i oprawa:

Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie

ul. Marszałka J. Piłsudskiego 111, 12–100 Szczytno

tel. 089 621 51 02, faks 089 621 54 48

e-mail: wwip@wspol.edu.pl

WYDANIE II POPRAWIONE I UZUPEŁNIONE

Spis treści

WYKAZ OBJAŚNIEŃ I SKRÓTÓW	
UŻYWANYCH W PUBLIKACJI	10
WSTĘP.....	12
1. PRAWO CYWILNE. CZĘŚĆ OGÓLNA.....	13
1.1. Pojęcie, cechy i systematyka prawa cywilnego.....	13
1.1.1. Pojęcie prawa cywilnego.....	13
1.1.2. Cechy prawa cywilnego	13
1.1.3. Systematyka prawa cywilnego	15
1.2. Źródła prawa cywilnego.....	17
1.2.1. Podstawowe akty normatywne.....	17
1.2.2. Pojęcie i charakter prawny tzw. wzorców umownych.....	19
1.2.3. Pojęcie oraz charakter zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym	19
1.2.4. Funkcje orzecznictwa	20
1.3. Stosunek cywilnoprawny. Zdarzenia cywilnoprawne	20
1.3.1. Pojęcie i cechy stosunku cywilnoprawnego.....	20
1.3.2. Pojęcie i rodzaje zdarzeń cywilnoprawnych	21
1.4. Prawo podmiotowe	22
1.4.1. Pojęcie prawa podmiotowego	22
1.4.2. Rodzaje praw podmiotowych	23
1.4.3. Nabycie prawa podmiotowego.....	24
1.4.4. Zmiana prawa podmiotowego	25
1.4.5. Utrata prawa podmiotowego	25
1.4.6. Wykonywanie prawa podmiotowego	26
1.4.7. Nadużycie prawa podmiotowego	26
1.4.8. Ochrona praw podmiotowych	26
1.5. Podmioty stosunków cywilnoprawnych.....	27
1.5.1. Osoby fizyczne	27
1.5.1.1. Zdolność prawna i jej nabycie.....	27
1.5.1.2. Utrata zdolności prawnej.....	28

1.5.1.3.	Okoliczności mające wpływ na zakres zdolności prawnej osoby fizycznej	29
1.5.1.4.	Pojęcie i kategorie zdolności do czynności prawnych osób fizycznych	31
1.5.1.5.	Inne właściwości osoby fizycznej	32
1.5.2.	Osoby prawne	34
1.5.2.1.	Osoby prawne — uwagi ogólne	34
1.5.2.2.	Powstanie, reorganizacja i ustanie osoby prawnej ...	36
1.5.3.	Ułomne osoby prawne	37
1.5.4.	Przedsiębiorca oraz konsument jako podmioty stosunku cywilnoprawnego	38
1.6.	Przedmioty stosunków cywilnoprawnych	39
1.6.1.	Pojęcie i rodzaje rzeczy	39
1.6.2.	Części składowe rzeczy, przynależności i pożytki	41
1.6.3.	Przedmiot zbiorowy i zbiór rzeczy	42
1.6.4.	Mienie i majątek	43
1.6.5.	Inne przedmioty stosunków cywilnoprawnych	43
1.7.	Czynności prawne	43
1.7.1.	Pojęcie i przesłanki skuteczności czynności prawnej	43
1.7.2.	Klasyfikacja czynności prawnych	44
1.7.3.	Oświadczenie woli	46
1.7.4.	Sposoby zawarcia umowy	49
1.7.5.	Treść czynności prawnej	52
1.7.5.1.	Elementy treści czynności prawnej	52
1.7.5.2.	Warunek i termin	53
1.7.6.	Forma czynności prawnej	54
1.7.7.	Przesłanki ważności prawnej. Sankcje wadliwości czynności prawnej	56
1.8.	Przedstawicielstwo	57
1.8.1.	Pojęcie i przesłanki skuteczności przedstawicielstwa	57
1.8.2.	Rodzaje przedstawicielstwa	58
1.8.3.	Pełnomocnictwo — charakter prawny, forma, rodzaje i jego ustanie	58
1.8.4.	Prokura — charakter prawny, forma, rodzaje i jej ustanie	59
1.9.	Przedawnienie roszczeń. Terminy zawite	60
1.9.1.	Terminy zawite	63
2.	PRAWO RZECZOWE	65
2.1.	Pojęcie, rodzaje i cechy praw rzeczowych	65
2.1.1.	Prawa rzeczowe w ujęciu podmiotowym	65

2.1.2.	Prawo rzeczowe w znaczeniu przedmiotowym.....	67
2.2.	Prawo własności	67
2.2.1.	Pojęcie i treść.....	67
2.2.2.	Wykonywanie prawa własności	69
2.2.3.	Nabycie prawa własności — uwagi ogólne	70
2.2.4.	Zasiedzenie	70
2.2.5.	Znalezienie rzeczy	71
2.2.6.	Zrzeczenie	72
2.2.7.	Zawłaszczenie	72
2.2.8.	Nabycie pochodne prawa własności.....	72
2.3.	Współwłasność	74
2.3.1.	Powstanie i zniesienie współwłasności w częściach ułamkowych	75
2.3.2.	Wykonywanie współwłasności w częściach ułamkowych do rzeczy wspólnej	76
2.3.3.	Realizacja posiadania i korzystania we współwłasności	76
2.3.4.	Czynności zachowawcze współwłaścicieli	77
2.4.	Własność lokali	77
2.4.1.	Uwagi ogólne	77
2.4.2.	Własność lokali wg ustawy o własności lokali	77
2.4.3.	Własność lokali w spółdzielniach mieszkaniowych	79
2.5.	Ochrona własności.....	80
2.6.	Użytkowanie wieczyste.....	81
2.7.	Charakterystyka ograniczonych praw rzeczowych	83
2.7.1.	Uwagi ogólne	83
2.7.2.	Użytkowanie.....	84
2.7.3.	Służebności	85
2.7.4.	Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu	86
2.7.5.	Zastaw i jego rodzaje.....	88
	2.7.5.1. Istota zastawu zwykłego.....	88
	2.7.5.2. Zastaw rejestrowy.....	89
2.7.6.	Hipoteka	89
2.8.	Księgi wieczyste.....	92
2.9.	Posiadanie i dzierżenie	94
2.9.1.	Pojęcie i rodzaje posiadania	94
2.9.2.	Domniemania prawne związane z posiadaniem.....	95
2.9.3.	Ochrona posiadania	95
2.9.4.	Nabycie i utrata	96
2.9.5.	Pojęcie dzierżenia i jego ochrona	97

3. PRAWO ZOBOWIĄZAŃ — CZĘŚĆ OGÓLNA	99
3.1. Pojęcie i cechy prawa zobowiązań	99
3.2. Istota zobowiązania i jego elementy	100
3.2.1. Podmioty zobowiązania	100
3.2.2. Przedmiot zobowiązania	102
3.2.3. Treść zobowiązania	105
3.3. Istota zobowiązań niepełnych	106
3.4. Istota szkody i jej naprawienie	106
3.5. Źródła zobowiązań	110
3.5.1. Umowy jako źródło zobowiązań	110
3.5.2. Czyny niedozwolone	115
3.5.2.1. Odpowiedzialność za własne czyny	115
3.5.2.2. Odpowiedzialność za cudze czyny	116
3.5.2.3. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przy wykonywaniu władzy publicznej	117
3.5.2.4. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta	119
3.5.2.5. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez rzeczy	120
3.5.2.6. Odpowiedzialność za szkody związane z użyciem sił przyrody	120
3.5.2.7. Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez produkt niebezpieczny	122
3.5.2.8. Roszczenia przysługujące w wypadku uszkodzenia ciała albo rozstroju zdrowia oraz śmierci	122
3.5.2.9. Przedawnienie roszczeń z tytułu czynu niedozwolonego	123
3.5.2.10. Zbieg odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej	123
3.5.3. Bezpodstawne wzbogacenie	124
3.6. Wykonanie zobowiązań	126
3.6.1. Zarachowanie zapłaty	128
3.6.2. Prawo zatrzymania	128
3.6.3. Dowód wykonania zobowiązania	129
3.6.4. Skutki niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązań umownych	130
3.6.4.1. Odpowiedzialność kontraktowa — uwagi ogólne	130
3.6.4.2. Niemożliwość świadczenia	131
3.6.4.3. Zwłoka i opóźnienie dłużnika	132
3.6.4.4. Zwłoka wierzyciela	133

3.6.5. Wygaśnięcie zobowiązania — uwagi ogólne	134
3.7. Zmiana wierzyciela lub dłużnika	135
3.8. Ochrona wierzycieli w przypadku niewypłacalności dłużnika	136
4. PRAWO ZOBOWIĄZAŃ — CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA.....	139
4.1. Umowy — uwagi ogólne.....	139
4.2. Umowy dotyczące przeniesienia praw	141
4.2.1. Umowa sprzedaży	141
4.2.2. Umowa zamiany (wzmianka).....	149
4.2.3. Umowa dostawy (wzmianka).....	149
4.2.4. Umowa kontraktacji (wzmianka)	149
4.2.5. Umowa darowizny	149
4.2.6. Umowa przekazania nieruchomości (wzmianka).....	150
4.3. Umowy o używanie cudzych rzeczy	151
4.3.1. Umowa najmu	151
4.3.2. Umowa dzierżawy	151
4.3.3. Umowa leasingu	152
4.3.4. Umowa użyczenia	153
4.4. Umowy o usługi	154
4.4.1. Umowa o dzieło	154
4.4.2. Umowa o roboty budowlane (wzmianka)	155
4.4.3. Umowa zlecenia	156
4.4.4. Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia.....	157
4.4.5. Umowa agencyjna (wzmianka)	157
4.4.6. Umowa komisu (wzmianka)	158
4.4.7. Umowa przewozu (wzmianka).....	158
4.4.8. Umowa spedycji (wzmianka)	159
4.4.9. Umowa przechowania, depozyt prawidłowy, odpowiedzialność, prawo zastawu i przedawnienie roszczeń osób utrzymujących hotele i podobne zakłady (wzmianka) ...	159
4.4.10. Umowa składu (wzmianka).....	159
4.5. Umowy z zakresu stosunków kredytowych. Umowa poręczenia	160
4.5.1. Umowa pożyczki	160
4.5.2. Umowa rachunku bankowego	161
4.5.3. Umowa kredytu bankowego.....	162
4.5.4. Umowa poręczenia (wzmianka).....	163
4.6. Umowy losowe.....	163
4.6.1. Ubezpieczenia gospodarcze. Umowa ubezpieczenia	163
4.6.2. Umowa gry i zakładu (wzmianka)	166
4.7. Umowy o dostarczenie środków utrzymania	166
4.7.1. Umowa renty (wzmianka).....	166

4.7.2.	Umowa dożywocia (wzmianka).....	167
4.8.	Inne czynności prawne	167
4.8.1.	Umowa spółki	167
4.8.2.	Umowa ugody (wzmianka)	169
4.8.3.	Przyrzeczenie publiczne (wzmianka).....	169
5. PAPIERY WARTOŚCIOWE — INSTRUMENTY		
FINANSOWE. PRZEKAZ.....		171
5.1.	Papiery wartościowe.....	171
5.2.	Weksle	173
5.3.	Czek.....	177
5.4.	Akcje.....	181
5.5.	Obligacje.....	183
5.6.	Publiczny obrót instrumentami finansowymi.....	187
5.6.1.	Pojęcie	187
5.6.2.	Wtórny obrót instrumentami finansowymi.....	192
5.6.3.	Rynek giełdowy	193
5.6.4.	Transakcje giełdowe	194
5.6.5.	Rynek pozagiełdowy	195
5.6.6.	Krajowy Depozyt. System depozytowo-rozliczeniowy	197
5.6.7.	Przyjęte praktyki rynkowe.....	199
5.6.8.	Zakaz manipulacji	200
5.6.9.	Prowadzenie działalności przez firmy inwestycyjne.....	202
5.6.10.	Giełdy towarowe	204
5.6.11.	Przekaz	205
6. PRAWO RODZINNE I OPIEKUŃCZE.....		207
6.1.	Pojęcie prawa rodzinnego.....	207
6.2.	Definicja rodziny	208
6.3.	Pojęcie pokrewieństwa i powinowactwa.....	208
6.4.	Podstawowe zasady prawa rodzinnego	209
6.5.	Zawarcie małżeństwa	212
6.6.	Prawa i obowiązki małżonków.....	215
6.6.1.	Wzajemne prawa i obowiązki małżonków.....	215
6.6.2.	Prawa i obowiązki małżonków względem rodziny	216
6.7.	Małżeńskie ustroje majątkowe	218
6.7.1.	Ustrój ustawowy.....	218
6.8.	Umowne ustroje majątkowe	225
6.8.1.	Wspólność umowna rozszerzona	226
6.8.2.	Wspólność umowna ograniczona.....	226
6.8.3.	Pełna rozdzielnosc umowna	227

6.8.4. Rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków	227
6.9. Ustrój przymusowy	229
6.10. Ustanie małżeństwa. Separacja	230
6.10.1. Rozwód.....	231
6.10.2. Separacja	233
6.11. Władza rodzicielska.....	234
6.11.1. Piecza nad osobą dziecka	237
6.11.2. Reprezentacja dziecka	239
6.11.3. Piecza nad majątkiem dziecka.....	240
6.11.4. Ingerencja sądu rodzinnego w sprawowanie władzy rodzicielskiej	240
6.11.5. Ograniczenie władzy rodzicielskiej.....	241
6.11.6. Pozbawienie władzy rodzicielskiej	243
6.11.7. Zawieszenie władzy rodzicielskiej	245
6.11.8. Kontakty z dzieckiem	245
6.11.9. Piecza zastępcza	247
6.11.10. Przysposobienie dziecka.....	248
6.12. Obowiązek alimentacyjny	252
6.12.1. Osoby uprawnione i zobowiązane do świadczeń alimentacyjnych.....	253
6.12.2. Przesłanki, treść i zakres obowiązku alimentacyjnego.....	256
6.13. Opieka i kuratela.....	259
6.13.1. Opieka	259
6.13.2. Kuratela	261
BIBLIOGRAFIA.....	262
Akty prawne	262
Opracowania	263
Systemy	264
Czasopisma	264

Wykaz objaśnień i skrótów używanych w publikacji

- k.c. — Kodeks cywilny
- k.p.c. — Kodeks postępowania cywilnego
- k.r.o. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy
- k.s.h. — Kodeks spółek handlowych
- k.h. — Kodeks handlowy
- ust. o s. dz. g. — Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej
- ust. o p. p. — Ustawa o przedsiębiorstwie państwowym
- pr. społ. — Ustawa — Prawo spółdzielcze
- p. o a. s. c. — Ustawa — Prawo o aktach stanu cywilnego
- pr. bank. — Ustawa — Prawo bankowe
- pr. weks. — Ustawa — Prawo wekslowe
- pr. czek. — Ustawa — Prawo czekowe
- ust. o ks. wiecz. — Ustawa o księgach wieczystych i hipotece
- ust. o gosp. nieruch. — Ustawa o gospodarce nieruchomościami
- ust. o dz. ub. — Ustawa o działalności ubezpieczeniowej
- ust. o sp. mieszk. — Ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych
- ust. o wł. lok. — Ustawa o własności lokali
- ust. o publ. obr. — Ustawa o publicznym obrocie papierami wartościowymi
- ust. o KRS — Ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym
- k.k. — Kodeks karny
- k.p.k. — Kodeks postępowania karnego
- k.p. — Kodeks pracy
- k.p.a. — Kodeks postępowania administracyjnego
- u. o szcz. w. sprz. kons. — Ustawa o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie kodeksu cywilnego
- USC — Urząd Stanu Cywilnego
- DzU — Dziennik Ustaw
- RM — Rada Ministrów
- min. — minister
- SA — spółka akcyjna
- sp. k.-a. — spółka komandytowo-akcyjna
- sp. z o.o. — spółka z ograniczoną odpowiedzialnością
- sp. j. — spółka jawna

sp. k. — spółka komandytowa
sp. p. — spółka partnerska
tekst jedn. — tekst jednolity
cyt. ust. — cytowana ustawa
rozp. — rozporządzenie
z późn. zm. — z późniejszymi zmianami
zd. — zdanie
zob. — zobacz
por. — porównaj
ust. — ustęp
nast. — następne

WSTĘP

Opracowanie niniejsze przedstawia w sposób zwięzły podstawowe zagadnienia prawa cywilnego, które są objęte programem nauczania z odpowiedniego przedmiotu (wybranych zagadnień prawa cywilnego) realizowanego w Wyższej Szkole Policji.

Obiektywna trudność prawa cywilnego oraz niewielka liczba godzin dydaktycznych przeznaczonych na ten tego przedmiotu nakłada na słuchacza obowiązek systematycznej pracy. Znajomość podstawowych instytucji prawa cywilnego w służbie policyjnej jest niezbędna przy poznawaniu innych dyscyplin prawnych (np. prawa karnego, prawa administracyjnego, prawa policyjnego), a także przedmiotów zawodowych (np. taktyka zwalczania przestępczości gospodarczej). Opanowanie wiedzy cywilistycznej jest potrzebne nie tylko w życiu codziennym, ale także przy wykonywaniu różnych zadań w pracy zawodowej w administracji publicznej i gospodarczej. Pomoc w zdobywaniu tej wiedzy i wyrabianiu właściwych umiejętności ma być dla słuchaczy proponowane opracowanie, w którym przedstawia się przede wszystkim istotę poszczególnych instytucji prawnych, wskazując odpowiednie przepisy prawne w tym względzie. Zawartość książki może także stanowić źródło wiedzy dla studentów kierunków administracyjnych przygotowujących słuchaczy do wykonywania różnych zadań w administracji.

Niezbędnym elementem w zdobywaniu wiedzy cywilistycznej jest korzystanie z podstawowych aktów normatywnych. Opracowanie uwzględnia stan prawny na dzień 1 września 2012 r.

1. Prawo cywilne. Część ogólna

1.1. Pojęcie, cechy i systematyka prawa cywilnego

1.1.1. Pojęcie prawa cywilnego

Prawo cywilne — jest to zespół norm prawnych regulujących stosunki między osobami fizycznymi, osobami prawnymi oraz jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi (zob. art. 1; 33¹ § k.c. 1 — **zasada jedności prawa cywilnego**). Przepisy k.c. odnoszą się zatem do wszelkich podmiotów w stosunku cywilnoprawnym (por. też art. 2 k.s.h.). Przepisy prawa cywilnego regulują obrót powszechny oraz obrót gospodarczy (z udziałem przedsiębiorców).

Ważną funkcję w prawie cywilnym spełnia **zasada nieretroakcji i zachowania praw nabytych** (zob. art. 3 k.c.). Wyraża się to w tym, że przepisy prawa nie mają mocy wstecznej, chyba że to wynika z jej brzmienia lub celu. Wejście w życie nowej ustawy nie niweczy praw już uzyskanych. Jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, **domniemywa się istnienie dobrej wiary** (art. 7 k.c.), zob. np. 169 § 1, 2; 174 k.c. Jest to domniemanie prawne wzruszalne, zatem jest wiążące dla orzekającego sądu do momentu, gdy nie zostanie obalone przeciwdowodem (dowodem w złej wierze). Szczególne znaczenie w obrocie cywilnoprawnym ma **zasada swobody umów**, która stwarza stronom możliwość kształtowania treści stosunku cywilnoprawnego (zob. art. 353¹ k.c.). W stosunkach prawno rzeczowych doniosłość prawną ma **zasada ochrony i nienaruszalności własności** dając właścicielowi możliwość swobody swoim majątkiem (zob. art. 140 i nast. k.c.).

1.1.2. Cechy prawa cywilnego

1. **Formalna równorzędność podmiotów stosunków cywilnoprawnych** (stosunki w układzie poziomym) oznacza, że nie ma tu miejsca na podporządkowanie którejkolwiek ze stron, żadna ze stron nie ma uprawnień władczych wobec drugiej, jak to m.in. przedstawia się w stosunku administracyjnoprawnym (stosunek w pionie).

2. **Stosunki regulowane przez przepisy prawa cywilnego mają charakter majątkowy i niemajątkowy**. Zdecydowana większość stosunków cywilnoprawnych reprezentujących określone wartości ekonomiczne (np. stosunki własności dzierżawy najmu, pożyczki) jest o charakterze majątkowym. Stosunki niemajątkowe natomiast nie odzwierciedlają bezpośrednio wartości ekonomicznej (np. stosunki

w zakresie takich dóbr osobistych, jak życie, zdrowie, wolność, swoboda sumienia, tajemnica korespondencji, firma, znak towarowy), stosunki osobiste między małżonkami (np. obowiązek wzajemnej pomocy, wierności), stosunki rodzinne (np. piecza nad małoletnim).

3. Normy prawne mają charakter względnie obowiązujący (dyspozytywny), bezwzględnie obowiązujący (imperatywny) i jednostronnie bezwzględnie obowiązujący (semiimperatywny). Normy prawne regulujące obrót cywilnoprawny mają przede wszystkim charakter dyspozytywny. Oznacza to, że stosuje się je wtedy, gdy strony nie uregulowały określonego stosunku cywilnoprawnego w sposób odmienny albo określiły go w sposób niekompletny, np. określiły czas wykonania zobowiązania, nie wskazując miejsca jego wykonania (por. art. 454 § 1, 2 k.c.) albo niczego w tym zakresie nie postanowiły, np. gdy spadkodawca nie sporządził testamentu, to stosuje się wtedy przepisy dotyczące dziedziczenia ustawowego (por. art. 926 § 2 k.c.). Normy imperatywne wyrażają się tym, że strony w stosunku cywilnoprawnym muszą zachowywać się zgodnie z wolą ustawodawcy. Strony nie mogą zmieniać, ograniczać, wyłączać postanowień zawartych w dyspozycji określonej normy prawnej, np. normy dotyczące przedawnienia roszczeń (por. art. 117–125 k.c.), obowiązku alimentacyjnego (art. 128–144 k.r.o.). Normy semiimperatywne wprowadzają mocniejszą ochronę jednej ze stron stosunku cywilnoprawnego. Ich zastosowanie może być uchylone lub ograniczone przez strony wyłącznie w sytuacji, gdy treść umowy jest korzystniejsza dla strony objętej silniejszą ochroną. O charakterze norm prawnych decydować może ich brzmienie. Bezwzględność norm prawnych określają zwroty, np.: terminy przedawnień nie mogą być skracane ani przedłużane przez czynność prawną (art. 119 k.c.), jednakże w umowach z udziałem konsumentów ograniczenie lub wyłączenie odpowiedzialności z tytułu rękojmi jest dopuszczalne tylko w wypadkach określonych w przepisach szczególnych (art. 558 § 1 k.c.); umowa dotycząca przeniesienia własności nieruchomości powinna być zawarta w formie aktu notarialnego (art. 158 k.c.), użytkowanie jest niezbywalne (art. 254 k.c.); nieważne jest zastrzeżenie, iż dłużnik nie będzie odpowiedzialny za szkody, które może wyrządzić wierzycielowi umyślnie (art. 473 § 2 k.c.). O względnym charakterze norm prawnych decydują określenia, np. chyba, że umówiono się inaczej (zob. art. 370 k.c.), w braku odmiennej umowy (zob. art. 380 § 2 k.c.), jeżeli termin spełnienia świadczenia nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania (zob. art. 455 k.c.). Jeżeli brzmienie przepisu prawnego nie wskazuje wyraźnie, z jakim charakterem normy mamy do czynienia, to w tym zakresie decydujące znaczenie ma wykładnia funkcjonalna. Normy z zakresu prawa zobowiązań mają z reguły charakter względnie obowiązujący, natomiast większość norm prawa rzeczowego, spadkowego oraz rodzinnego i opiekuńczego ma charakter bezwzględnie obowiązującym. Przykładem normy semiimperatywnej jest art. 593 § 1 k.c. („Prawo odkupu może być zastrzeżone na czas nie przenoszący lat pięciu”) czy też art. 449° k.c. („Odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez produkt niebezpieczny nie można wyłączyć ani ograniczyć”).

Jednostką redakcyjną normy cywilnoprawnej jest przepis cywilnoprawny (np. artykuł, paragraf, punkt, ustęp). Norma prawna może wynikać z wielu przepisów prawnych, jak również w jednym przepisie prawnym może być zawarta więcej niż jedna norma prawna.

Ważne znaczenie w prawie cywilnym mają przepisy, które mają charakter definicji ustawowych, przepisów odsyłających oraz zwrotów niedookreślonych.

Definicja ustawowa (legalna) polega na tym, że ustawodawca w określonym przepisie prawnym podaje pojęcie instytucji cywilnoprawnej, np. art. 33 k.c. — definicja osoby prawnej; art. 44 k.c. — definicja mienia; art. 338 k.c. — definicja dzierżenia; art. 535 k.c. — definicja umowy sprzedaży.

Przepisy odsyłające mają miejsce wówczas, gdy akt normatywny zawiera regulacje dotyczące podobnych względem siebie stanów faktycznych. W takiej sytuacji wystarczy poddać regulacji jeden ze stanów faktycznych, a w odniesieniu do pozostałych stanów faktycznych można odsyłać do tej regulacji, np. art. 604; 343 § 3 k.c.

Celem definicji ustawowych oraz przepisów odsyłających jest zapewnienie więźność aktów normatywnych jako jednej z podstawowych zasad techniki legislacyjnej.

Ustawodawca wielokrotnie posługuje się **zwrotami niedookreślonymi**, które w pewnej mierze stwarzają możliwość swobody w stosowaniu prawa przez właściwy organ. Przepisy prawne zawierające zwroty niedookreślone zawierają pojęcia nieostre, np. należyta staranność (por. art. 355 k.c.); sprawy zwykłego zarządu (por. art. 29 k.r.o.); ważne powody (zob. np. art. 269 § 1 k.c., art. 6 § 1, 52 § 1 k.r.o.).

Szczególny charakter zwrotów niedookreślonych mają **klauzule generalne**, zob. np. zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c.); społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa (art. 354 k.c.); dobre obyczaje (art. 385 ¹⁻² k.c.); względy słuszności (art. 761 ²⁻⁴ k.c.); dobro dziecka (art. 56 § 2, 58 § 1, 109 § 1 k.r.o.). Klauzule generalne są normami społecznymi (moralnymi, obyczajowymi), których przestrzeganie jest obowiązkiem podmiotów w stosunku cywilno-prawnym. Spełniają one doniosłą rolę w prawie cywilnym. Są to używane przez ustawodawcę zwroty, których przepisy prawa w sposób precyzyjny nie określają, pozostawiając możliwość odwoływania się do nich przez uczestników w stosunku cywilnoprawnym. Ostateczna ocena znaczenia klauzul generalnych należy do organów wymiaru sprawiedliwości.

1.1.3. Systematyka prawa cywilnego

Prawo cywilne jest podstawową gałęzią systemu prawa. Obejmuje stosunki cywilnoprawne różnego rodzaju np. stosunek własności, stosunek najmu, stosunek przysposobienia. Niezbędne jest więc w tym zakresie podział tego prawa na działy.

W doktrynie prawa cywilnego wyróżnia się następujące **działy**:

1. Prawo cywilne. Część ogólna
2. Prawo rzeczowe
3. Prawo zobowiązań
4. Prawo spadkowe

5. Prawo rodzinne i opiekuńcze
6. Prawo dóbr niematerialnych
7. Prawo gospodarcze cywilne

Ad 1. **Część ogólna prawa cywilnego** jest to zbiór przepisów prawnych regulujących zagadnienia podstawowe, które mają znaczenie dla pozostałych działów prawa, np. ochrona dóbr osobistych, zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych, przedawnienie roszczeń, przedstawicielstwo, pojęcie rzeczy, czynności prawne, mienie. Wyodrębnienie części ogólnej jest nie tylko rozwiązaniem technicznym, ale przede wszystkim umożliwia stosowanie norm cywilnoprawnych ujętych w różnych aktach normatywnych według jednolitych zasad.

Ad 2. **Prawo rzeczowe** jest to zbiór przepisów prawnych regulujących przede wszystkim korzystanie z określonych dóbr zwanych rzeczami. Prawa podmiotowe rzeczowe mają charakter bezwzględny (prawo własności, prawo użytkowania wieczystego, ograniczone prawa rzeczowe).

Ad 3. **Prawo zobowiązań** jest to kompleks przepisów prawnych regulujących:

- a) wymianę dóbr i usług,
- b) ochronę dóbr majątkowych i niemajątkowych (np. problematyka czynów niedozwolonych).

Prawa podmiotowe wynikające ze zobowiązań mają charakter względny. Taki charakter mają wierzytelności oraz prawa podmiotowe w postaci bezpośredniej, np. prawo dzierżawy.

Prawo zobowiązań jest działem najbardziej rozległym i podlega dalszym modyfikacjom przez tworzenie nowych form prawnych, np. określenie w k.c. definicji legalnej umowy leasingu, uregulowanie w k.c. szczególnego rodzaju odpowiedzialności deliktowej za szkody wyrządzone przez produkt niebezpieczny. W nauce prawa cywilnego wyróżnia się część ogólną i szczególną prawa zobowiązań.

Część ogólna zawiera m.in. przepisy dotyczące istoty zobowiązania (np. pojęcie zobowiązania, wielość podmiotów, pojęcie i rodzaje świadczeń, uprawnienia wierzycieli i odpowiedzialność dłużników), zagadnienia prawne związane ze szkodą, a także regulacje prawne odnoszące się do poszczególnych źródeł zobowiązania (np. ogólne przepisy o zobowiązaniach umownych, bezpodstawne wzbogacenie, czyny niedozwolone).

Część szczególna jest to zbiór przepisów prawnych regulujących przede wszystkim czynności prawne dwustronne (np. umowa sprzedaży, dzierżawy, zlecenia) oraz czynności prawne jednostronne (np. przekaz, przyrzeczenie publiczne), jak również rozwiązania prawne dotyczące papierów wartościowych (np. istota, rodzaje i obrót papierami wartościowymi).

Ad 4. **Prawo spadkowe** jest to zbiór przepisów prawnych regulujących przejęcie praw majątkowych ze spadkodawcy na spadkobiercę, np. dziedziczenie ustawowe, sporządzenie testamentu, przyjęcie i odrzucenie spadku, stwierdzenie nabycia spadku, przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych.

Ad 5. **Prawo rodzinne i opiekuńcze** jest to zespół norm prawnych regulujących stosunki wynikające z małżeństwa (np. prawa i obowiązki majątkowe i niemajątkowe małżonków), z pokrewieństwa (np. władza rodzicielska), z powinowactwa (np. obowiązek alimentacyjny), z przysposobienia (np. istota i rodzaje przysposobienia) oraz z opieki i kurateli (np. istota opieki i kurateli).

Ad 6. **Prawo dóbr niematerialnych** (prawo autorskie, prawo własności przemysłowej) jest to zespół norm regulujących prawo do niematerialnych wytworów działalności intelektualnej człowieka, np. utworu naukowego, literackiego lub artystycznego, wynalazku, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych.

Ad 7. **Prawo gospodarcze cywilne** (prawo gospodarcze prywatne) jest to zespół przepisów prawnych regulujących przede wszystkim obrót gospodarczy oraz wszelkie aspekty cywilnoprawne dotyczące przedsiębiorców jako podmiotów w stosunkach cywilnoprawnych np. rejestracja przedsiębiorców, upadłość przedsiębiorców.

1.2. Źródła prawa cywilnego

1.2.1. Podstawowe akty normatywne

W systemie prawa polskiego mamy w zasadzie **prawo stanowione**. Przepisy cywilnoprawne zawarte są w różnych aktach normatywnych (źródła prawa w ujęciu formalnym) wydawanych przez właściwe organy w sposób określony przez prawo. W hierarchii źródeł prawa najwyższe miejsce zajmuje Konstytucja RP. Przepisów ustawy zasadniczej w istocie nie stosuje się bezpośrednio w zakresie stosunkach cywilnoprawnych (wyjątek: zob. np. art. 77 ust. 1 w zakresie odpowiedzialności deliktowej za szkody związane z wykonywaniem zadań publicznych).

Normy cywilnoprawne zawarte są ustawach oraz rozporządzeniach. Podstawowym aktem normatywnym z prawa cywilnego jest ustawa z 23 kwietnia 1964 r. — **Kodeks cywilny** (DzU nr 16, poz. 93 z późn. zm.), który wszedł w życie z pewnymi wyjątkami z dniem 1 stycznia 1965 r. Ustawa ta była wielokrotnie nowelizowana. Istotne zmiany wprowadziła nowela z 28 lipca 1990 r. (DzU nr 55, poz. 321). Dotyczą one m.in. przedawnienia roszczeń, prawa własności, świadczeń pieniężnych, świadczenia niegodziwego, papierów wartościowych i przekazu. Duże znaczenie jeśli chodzi o zmiany w kodeksie cywilnym ma także ustawa z 23 marca 1996 roku (DzU nr 114, poz. 542), która obejmuje takie zagadnienia, jak: ochrona dóbr osobistych, zawieranie umów w trybie przetargu, odpowiedzialność deliktowa funkcjonariuszy samorządu terytorialnego, odpowiedzialność z tytułu rękojmi i gwarancji jakości. Wiele zmian dokonuje ustawodawca, dostosowując przepisy kodeksu cywilnego do wymogów prawa unijnego, np. przepisy dotyczące praw konsumenckich — ustawa z 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumenckich oraz odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (DzU nr 22, poz. 271 z późn. zm.). Istot-

ne zmiany wprowadza do kodeksu cywilnego ustawa z 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (DzU nr 49, poz. 408), która dotyczy m.in. rozumienia pojęcia konsumenta i przedsiębiorcy, składania oświadczeń woli i trybu zawierania umowy, jak również reguluje istotę prokury. Nowe rozwiązania określające odpowiedzialność deliktową za szkodę wyrządzoną przy wykonywaniu władzy publicznej przewiduje ustawa z 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (DzU nr.162, poz. 1692).

Kodeks cywilny składa się z czterech ksiąg (Księga pierwsza. Część ogólna — art. 1–125; Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe — art. 126–352; Księga trzecia. Zobowiązania — art. 353–921¹⁶; Księga czwarta. Spadki — art. 922–1088). Księgi mają swoją strukturę wewnętrzną, dzielą się więc dalej, np. Księga pierwsza. Część ogólna dzieli się na tytuły (np.: Tytuł II. Osoby — art. 8–43), działy (np. Dział I. Osoby fizyczne — art. 8–32), rozdziały (np. Rozdział I. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych — art. 8–24).

Podstawową jednostką redakcyjną kodeksu cywilnego jest artykuł, który może się dzielić na paragrafy oraz niekiedy punkty, np. art. 411. Kodeks cywilny, mimo swojej obszerności (art. 1–1088), nie zawiera wszystkich przepisów cywilnoprawnych (**nie spełnia zasady zupełności w prawie cywilnym**). Wiele jest bowiem aktów pozakodeksowych, które także regulują stosunki cywilnoprawne. Aktem towarzyszącym kodeksowi cywilnemu jest ustawa z 23 kwietnia 1964 r. — Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (DzU nr 16, poz. 94 z późn. zm.), która określa m.in. datę wejścia w życie k.c., klauzule derogacyjne uchylające przepisy dotychczasowe objęte regulacją kodeksową, następnie przedstawia stosunek przepisów k.c. do ustaw szczególnych, np. do ustawodawstwa prawa pracy. Dalej ustawa ta wprowadza zmiany w niektórych aktach normatywnych oraz zawiera przepisy przejściowe.

Aktem prawnym, który ma podstawowe znaczenie w prawie rodzinnym i opiekuńczym jest ustawa z 25 lutego 1964 r. — **Kodeks rodzinny i opiekuńczy** (tekst jedn.: DzU z 2012, nr 131, poz. 788 z późn. zm.), który był wielokrotnie nowelizowany, np. przepisy dotyczące zawierania związku małżeńskiego przed duchownym, wprowadzenie instytucji separacji małżeńskiej.

Należy wskazać jeszcze inne ważniejsze akty normatywne, np. ustawa z 15 września 2000 r. **Kodeks spółek handlowych** (DzU nr 94, poz. 1037 z późn. zm.), który zawiera przede wszystkim przepisy prawne dotyczące spółek jawnych, partnerskich, komandytowych, komandytowo-akcyjnych, z ograniczoną odpowiedzialnością, akcyjnych, a także dotyczy łączenia, podziału i przekształceń tych jednostek.

Szczególne znaczenie dla ochrony praw podmiotowych mają przepisy procesowe, które zawarte są w ustawie z 17 listopada 1964 r. **Kodeks postępowania cywilnego** (DzU nr 43, poz. 296).

Pośród wielu ustaw, które mają znaczenie w prawie cywilnym, niektóre zostaną przedstawione w tym opracowaniu, np. ustawa z 6 lipca 1982 r. o hipotece i księgach wieczystych (tekst jedn.: DzU z 2001 r., nr 124, poz. 1361 z późn. zm.),

ustawa z 16 września 1982 r. — Prawo spółdzielcze (tekst jedn. DzU z 2003 r., nr 188, poz. 1848 z późn. zm.), ustawa z 29 sierpnia 1997 r. — Prawo bankowe (tekst jedn. DzU z 2002 r., nr 72, poz. 665 z późn. zm.), ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn. DzU z 2010 r., nr 220, poz. 1447 z późn. zm.). Oprócz ustaw źródłem prawa cywilnego są akty normatywne wykonawcze do ustaw, np. rozporządzenie ministra obrony narodowej z 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych (DzU nr 7, poz. 38), rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 10 marca 2009 r. w sprawie przeprowadzenia sprzedaży przedmiotu zastawu rejestrowego w drodze przetargu publicznego (DzU nr 45, poz. 371), rozporządzenie Rady Ministrów z 14 grudnia 1966 r. w sprawie rzeczy znalezionych (DzU nr 22, poz. 141 z późn. zm.).

Zgodnie z art. 91 ust. 1 Konstytucji RP ratyfikowana umowa międzynarodowa po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw staje się źródłem prawa cywilnego w Polsce. Źródłem prawa cywilnego w Polsce jest również tzw. wtórne prawo wspólnotowe (w szczególności rozporządzenia oraz dyrektywy). Źródłem prawa może być również prawo zwyczajowe, jeżeli nie jest sprzeczne z zamkniętym katalogiem źródeł prawa stanowionego ujętego w Konstytucji (zob. art. 87–94). Z prawem zwyczajowym mamy do czynienia wówczas, gdy istnieje stała reguła postępowania, która nie wynika z woli ustawodawcy, a została uznana i stosowana jako źródło prawa (norma prawna) przez organy stosujące prawo. Zwyczaje jako w określonym czasie, miejscu i stosunkach powszechne reguły postępowania nie są źródłem prawa cywilnego. Natomiast ustawodawca niekiedy odwołuje się do zwyczajów jako zwrotów niedoświadczonych w zakresie stosowania prawa, zob. np. art. 56; 384 k.c.

1.2.2. Pojęcie i charakter prawny tzw. wzorców umownych

Wzorce umowne są ważną instytucją w prawie gospodarczym prywatnym (art. 384–385⁴ k.c.). Mają one charakter nienormatywny, bowiem są wydawane przez przedsiębiorcę w obrocie gospodarczym, np. bank, przewoźnika, ubezpieczyciela. Przez wzorce umowne należy w szczególności rozumieć ogólne warunki umów (np. ogólne warunki ubezpieczenia mieszkań), regulaminy (np. regulamin kredytu hipotecznego), wzór umowy (np. wzór umowy o świadczeniu usług przesyłowych i sprzedaży energii elektrycznej).

1.2.3. Pojęcie oraz charakter zasad współzycia społecznego w prawie cywilnym

Ustawodawca nie może określić wszystkich okoliczności, z którymi łączą się następstwa prawne. W takich wypadkach odwołuje się do tzw. klauzul generalnych, do których należą m.in. zasady współzycia społecznego.

Zasady współzycia społecznego pełnią różne funkcje:

a) określają treść poszczególnych praw podmiotowych, np. prawa własności (zob. art. 140 k.c.), prawa użytkowania wieczystego (zob. art. 233 k.c.), służebności gruntowej (zob. art. 287 k.c.),

b) wywołują skutki cywilnoprawne, np. odpowiedzialność rozszerzoną Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych (zob. art. 417² k.c.), odpowiedzialność kontraktową zakładu ubezpieczeń (zob. art. 827 § 1 k.c.), nieważność czynności prawnych (np. zob. art. 58 § 2 k.c., art. 412 k.c.),

c) kształtują treści oznaczonych stosunków cywilnoprawnych, np. wykonanie zobowiązania (zob. art. 354 k.c.).

1.2.4. Funkcje orzecznictwa

Sądy powszechne (sądy rejonowe, okręgowe, apelacyjne) oraz Sąd Najwyższy nie tworzą norm prawnych. Ich zadaniem jest przede wszystkim stosowanie prawa w konkretnych sytuacjach przez wydawanie orzeczeń.

Sąd Najwyższy natomiast podejmuje uchwały:

a) w celu wyjaśnienia przepisów prawnych, które budzą wątpliwości lub rozbieżności w stosowaniu prawa,

b) zawierające rozstrzygnięcia problemów prawnych, które budzą wątpliwości w konkretnej sprawie.

Trybunał Konstytucyjny orzeka m.in. w zakresie: zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją; zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie; zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami (zob. art. 188 Konstytucji RP). Orzekając o niezgodności w wyżej wymienionym zakresie, powoduje utratę mocy obowiązującej niekonstytucyjnego przepisu (ustawa z 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym — DzU nr 102, poz. 643 z późn. zm). Trybunał Konstytucyjny może również orzekać w sferze sposobu wykładni i stosowania prawa. Trybunał Konstytucyjny, nie tworząc norm cywilnoprawnych, może mieć jednak wpływ na obowiązujący stan prawny.

1.3. Stosunek cywilnoprawny. Zdarzenia cywilnoprawne

1.3.1. Pojęcie i cechy stosunku cywilnoprawnego

Stosunek cywilnoprawny jest to stosunek społeczny uregulowany normami cywilnoprawnymi, np. stosunek własności, stosunek użyczenia, stosunek opieki.

W stosunku cywilnoprawnym wyróżnia się następujące elementy: podmioty, przedmiot, treść.

Podmiotami są osoby fizyczne, osoby prawne i jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi — tzw. ułomne osoby prawne — (art. 8–43 k.c.), np. stosunek pożyczki między Bankiem Spółdzielczym w Działdowie (osoba prawna)

a J. Kowalskim (osoba fizyczna). Podmioty w stosunku cywilnoprawnym mogą występować w następujących układach:

- a) osoba fizyczna — osoba fizyczna,
- b) osoba fizyczna — osoba prawna,
- c) osoba prawna — osoba prawna,
- d) jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną — osoba prawna,
- e) jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną — osoba fizyczna,
- f) jednostka organizacyjna niebędąca osobą — jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną.

Przedmiotem jest zawsze zachowanie się podmiotów oraz z reguły tzw. obiekty, na które zachowanie jest skierowane (zob. art. 44–55³ k.c.); np. w stosunku najmu (zob. art. 659 § 1 k.c.) jest to zachowanie wynajmującego polegające na oddaniu dobra, jakim jest rzecz, zachowanie najemcy zaś wyraża się w zapłaceniu czynszu.

Treścią są uprawnienia i obowiązki podmiotów; np. w stosunku dzierżawy (art. 693 § 1 k.c.) są to uprawnienia i obowiązki dzierżawcy i wydzierżawiającego, które będą się wyrażać w następujący sposób:

- uprawnienie dzierżawcy to żądanie od wydzierżawiającego oddania rzeczy (np. nieruchomości gruntu) do używania i pobierania pożytków (np. uprawa zboża i jego zbiór);
- obowiązkiem dzierżawcy jest powinność zapłaty czynszu;
- uprawnienie wydzierżawiającego to żądanie od dzierżawcy zapłaty czynszu;
- obowiązek wydzierżawiającego to powinność oddania dzierżawcy rzeczy do używania i pobierania pożytków.

W zobowiązaniach wynikających z umów dwustronnie obowiązujących uprawnienia jednej strony odpowiadają obowiązkowi drugiej strony (zob. np. sprzedaż — art. 535 k.c.).

1.3.2. Pojęcie i rodzaje zdarzeń cywilnoprawnych

Powstanie, zmiana lub ustanie stosunku cywilnoprawnego zależą od zajścia faktów, z którymi normy prawa cywilnego łączą wymienione wcześniej skutki. Okoliczności te nazywają się zdarzeniami cywilnoprawnymi. Ich charakter prawny jest różnicowany.

W literaturze prawniczej z reguły przyjmuje się następujący **podział zdarzeń cywilnoprawnych**:

1. **Zdarzenia** w ścisłym tego słowa znaczeniu, które są niezależne od woli podmiotów. Są to m.in. powódź, trzęsienie ziemi, upływ czasu (powoduje np. skutki prawne wynikające z przedawnienia roszczeń, terminów zawitych), urodzenie i śmierć człowieka. Niekiedy zdarzenia są następstwem określonego zachowania, np. śmierć może być wynikiem pobicia, to z tym faktem łączą się skutki prawne dotyczące otwarcia i nabycia spadku — art. 922 § 1 k.c. i art. 925 k.c.

2. **Zachowania** są to fakty wywołane przez uczestników stosunków cywilnoprawnych oraz właściwych organów publicznych, których następstwem są skutki cywilnoprawne. Są to działania i konstytutywne orzeczenia organów publicznych.

Działania są to zachowania podmiotów, z którymi normy prawa cywilnego wiążą wywołanie skutku prawnego. Są one niejednorodne i w związku z tym wyróżniamy:

- **czynności prawne** — zachowania podmiotów zawierające co najmniej jedno oświadczenie woli zmierzające do wywołania skutku cywilnoprawnego, niezależnie od tego czy zamierzone następstwo prawne nastąpiło, np. złożenie oferty, wypowiedzenie umowy, sporządzenie testamentu, zawarcie umowy (np. sprzedaż, najem);
- **czyny** — zachowania zmierzające do wywołania konkretnego faktu, z którym normy prawa cywilnego łączą określony skutek prawny. Czyny owe mogą być zgodne z prawem, np. zawłaszczenie rzeczy ruchomej (art. 181 k.c.), znalezienie rzeczy (art. 183 i nast. k.c.), wezwanie dłużnika do wykonania zobowiązania (art. 455 k.c.), zawiadomienie sprzedawcy przez kupującego w ramach rękojmi za wady fizyczne rzeczy (art. 563 k.c.); a także bezprawne, np. zwłoka dłużnika w wykonaniu świadczenia w ramach istniejącego zobowiązania (art. 476 zd. 1 k.c.), wyrządzenie szkody w wyniku czynu niedozwolonego, który może polegać m.in. na uszkodzeniu ciała lub rozstroju zdrowia (art. 415 i nast. k.c.);

Konstytutywne orzeczenia organów publicznych, np. wyrok rozwodowy, decyzja o wywłaszczeniu nieruchomości, wyrok dotyczący zniesienia współwłasności, wyrok ustalający ojcostwo, wyrok ustalający separację małżeńską.

1.4. Prawo podmiotowe

1.4.1. Pojęcie prawa podmiotowego

Prawo podmiotowe jest to sfera możliwości postępowania podmiotu przyznana i zabezpieczona (środek zaskarżenia i egzekucji) przez normy prawne. Ta sfera uprawnień podmiotu wynika ze stosunku cywilnoprawnego, np. prawo własności, prawo dzierżawy, wierzytelność. Są to więc dozwolone przez przepisy prawa zachowania podmiotu. Uprawnieniom tym odpowiadają obowiązki innych podmiotów, np. w prawie najmu (art. 659 i nast. k.c.) uprawnieniom najemcy odpowiadają obowiązki wynajmującego, w prawie własności (art. 140 i nast. k.c.) uprawnieniom właściciela odpowiada obowiązek nieingerencji wszystkich innych podmiotów, którym to prawo nie przysługuje. Uprawnienia wynikające z praw podmiotowych mają charakter tzw. uprawnień bezpośrednich (np. korzystanie z rzeczy przez najemcę, rozporządzanie rzeczą przez właściciela, pobieranie pożytków przez dzierżawcę) i mogą przyjąć postać wierzytelności (prawa obligacyjne).

Szczególną odmianą uprawnień są **roszczenia**, polegające na tym, że od indywidualnie oznaczonej osoby (osób) podmiot żąda określonego zachowania, np. roszczenie sprzedawcy wobec kupującego o odebranie rzeczy i zapłacenie ceny (art. 535 k.c.), roszczenie właściciela rzeczy o wydanie mu tej rzeczy od osoby, która nią włada bez tytułu prawnego (art. 221 § 1 k.c.).

Uprawnienia kształtujące natomiast wyrażają się w tym, że podmiot przez swoje zachowanie — bez udziału drugiej strony — może doprowadzić do powstania, zmiany, ustania stosunku cywilnoprawnego, np. przyjęcie oferty przez oblata (zob. art. 66 i nast. k.c.), uchylenie się od skutków cywilnoprawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem błędu lub groźby (art. 88 § 1 k.c.), wypowiedzenie umowy.

Zarzut jest uprawnieniem podmiotu, wobec którego inny podmiot ma roszczenie. W takiej sytuacji zarzut będzie polegać na odmowie spełnienia roszczenia (zob. np. art. 117 § 2 k.c. dotyczący istoty przedawnienia roszczeń).

Prawo podmiotowe tymczasowe (ekspektatywa) to pewna sytuacja prawna związana z oczekiwaniem w przyszłości określonego prawa podmiotowego. Ta okoliczność prawna nie spełnia wszystkich przesłanek do uzyskania przyszłego prawa podmiotowego, np. — nabycie własności rzeczy ruchomej od osoby nieuprawnionej (zob. art. 169 § 2 k.c.); nabycie własności rzeczy ruchomej od osoby uprawnionej z zastrzeżeniem warunku albo terminu (zob. art. 89 i nast. oraz 116 k.c.).

1.4.2. Rodzaje praw podmiotowych

W nauce prawa cywilnego wyróżnia się różne rodzaje praw podmiotowych.

1. **Prawa majątkowe i niemajątkowe** wyodrębnia się ze względu na charakter ekonomiczny lub jego brak w stosunkach społecznych, z których wynikają.

Do praw majątkowych należą m.in.: prawo własności (art. 126 i nast. k.c.), prawo użytkowania wieczystego (art. 232 i nast. k.c.), prawo pożyczki (art. 720 i nast. k.c.), prawo kontraktacji (art. 613 i nast. k.c.), niektóre prawa z zakresu prawa rodzinnego (np. prawo do alimentacji — art. 128 i nast. k.r.o.), prawo do spadku (art. 922 i nast. k.c.).

Do praw niemajątkowych należą przede wszystkim prawa osobiste osób fizycznych do takich dóbr niematerialnych, jak np. zdrowie, życie, wolność, nazwisko (por. art. 23 k.c.), prawa osobiste twórcy, władza rodzicielska w zakresie sprawowania pieczy nad małoletnim (art. 92 i nast. k.r.o.). Jeśli chodzi o osoby prawne będzie to m.in. prawo do nazwy, znaku towarowego.

2. **Prawa bezwzględne i względne** rozróżnia się ze względu na stopień ich ochrony.

Prawa bezwzględne są skuteczne przeciwko każdej osobie. Zaliczamy do nich m.in. prawa na dobrach osobistych człowieka (art. 23 k.c.), prawo własności i inne prawa rzeczowe (art. 126 i nast. k.c.).

Prawa względne są skuteczne przeciwko konkretnej osobie (osobom). Zaliczamy do nich przede wszystkim prawa obligacyjne, np. w prawie najmu najemca żąda okre-

ślonego zachowania się od wynajmującego (art. 659 § 1 k.c.), władza rodzicielska, rodzice żądają określonego zachowania od ich małoletnich dzieci (art. 92 i nast. k.r.o.).

3. Prawa przenoszalne (przechodnie) i nieprzenoszalne (nieprzechodnie) związane są z możliwością lub brakiem możliwości przeniesienia ich w drodze czynności prawnych lub dziedziczenia na inny podmiot.

Prawa majątkowe są z reguły przenoszalne, chyba że co innego wynika z przepisów ustawy, np. prawo użytkowania (art. 254 k.c.), prawo dożywocia (art. 912 k.c.), prawo pierwokupu (art. 602 § 1 k.c.); albo charakteru prawa np. prawo do alimentacji (art. 128 i nast. k.c.). Do praw nieprzenoszalnych zaliczamy przede wszystkim prawa do dóbr osobistych oraz z reguły prawa rodzinne, np. władza rodzicielska (art. 92 i nast. k.r.o.).

Szczególne postacie praw podmiotowych to prawa związane i prawa akcesoryjne. **Prawa związane** mają miejsce wówczas, gdy określone prawo podmiotowe danej osoby związane jest z innym prawem podmiotowym tej osoby, np. prawo własności budynku na gruncie oddanym w użytkowanie wieczyste — zob. art. 235 § 2 k.c.

Prawa akcesoryjne są zależne od istnienia innego prawa podmiotowego. Ich powstanie i byt służy wzmocnieniu określonego prawa podmiotowego, np. zastaw (zob. art. 306 i nast. k.c.) i hipoteka (zob. art. 65 i nast. ust. o ks. wiecz.), które mają na celu zabezpieczenie wierzytelności.

1.4.3. Nabycie prawa podmiotowego

Doktryna prawa cywilnego wyróżnia następujące sposoby nabycia praw podmiotowych:

1. Nabycie pierwotne i pochodne.

Powstanie prawa w sposób pochodny jest zależne od istnienia u zbywcy tego samego prawa lub innego. Ma tu zastosowanie rzymska paremia, że nikt nie może przenieść na inną osobę więcej praw niż sam ich posiada. Zasada ta ma wiele wyjątków, które możemy odnaleźć szczegółowych działach prawa (por. np. art. 169 k.c.). Nabycie pochodne polega na tym, iż mamy do czynienia następstwem prawnym. Poprzednik prawny przenosi swoje prawo na następcę prawnego (sukcesora).

Sukcesja może wystąpić pod tytułem szczególnym i uniwersalnym. W sukcesji szczególnej sukcesor nabywa jedno lub kilka konkretnych praw, np. nabycie prawa najmu (art. 659 § 1 k.c.), prawa użytkowania wieczystego (art. 232 k.c.). Sukcesja uniwersalna natomiast ma za podstawę jeden stan faktyczny — nabywca wstępuje w ogół praw poprzednika. Następstwo pod tytułem ogólnym występuje sporadycznie, w wypadkach wyraźnie przewidzianych w ustawie, np. sukcesja uniwersalna ma miejsce przy dziedziczeniu (art. 922 § 1 k.c.), przy połączeniu spółek handlowych (art. 494 § 1 k.s.h.) oraz przy przekształceniu spółki kapitałowej w organizację w spółkę kapitałową (art. 12 k.s.h.).

Powstanie prawa w sposób pierwotny polega na tym, że podmiot nabywa określone prawo podmiotowe niezależnie od istnienia lub nieistnienia innego prawa podmiotowego. Podmiot nabywa prawo podmiotowe niezależnie od woli poprzednika. Zgodnie z przepisami prawa określone zdarzenia powodują nabycie prawa podmiotowego np. prawo własności można nabyć w drodze znalezienia rzeczy (art. 187 i nast. k.c.), zasiedzenia (art. 172 i art. 174 k.c.),

zawłaszczenie rzeczy (art. 181 k.c.).

2. Nabycie translatywne i konstytutywne

Powstanie prawa w sposób translatywny wynika z przejścia istniejącego już prawa z jednego podmiotu na inny, np. przejście prawa własności w wyniku zawarcia umowy sprzedaży, przelew wierzytelności.

Powstanie prawa w sposób konstytutywny polega na tym, że podmiot nabywa prawo z momentem jego powstania, np. nabycie służebności gruntowej w drodze ustanowienia (art. 285 § 1 k.c.), nabycie przez sprzedawcę wierzytelności o zapłatę ceny (art. 535 k.c.).

Nabycie pochodne i pierwotne oraz translatywne i konstytutywne nie wykluczają się wzajemnie. I tak nabycie własności rzeczy w drodze zasiedzenia jest nabyciem prawa w sposób pierwotny i translatywny (art. 172 i nast. k.c.). Nabyciem pierwotnym i konstytutywnym jest np. nabycie własności rzeczy niczyjej przez objęcie jej w posiadanie samoistne (art. 181 k.c.).

Sukcesja może być nabyciem translatywnym, np. nabycie własności rzeczy w drodze umowy sprzedaży (art. 535 k.c.), jak również konstytutywnym, np. ustanowienie służebności gruntowej (art. 285 § 1 k.c.) oraz osobistej (art. 296 k.c.), nabycie wierzytelności w wyniku zawarcia umowy sprzedaży (art. 535 k.c.).

1.4.4. Zmiana prawa podmiotowego

Zmiana prawa podmiotowego ma miejsce wtedy, gdy zmieniają się tylko niektóre jego elementy, natomiast prawo to istnieje nadal, np. w prawie najmu ulega podwyższeniu wysokość czynszu, w prawie pożyczki zmienia się termin spełnienia świadczenia.

1.4.5. Utrata prawa podmiotowego

Utrata prawa podmiotowego może nastąpić przez jego ustanie, np. służebność osobista gaśnie wskutek śmierci uprawnionego, porzucenie rzeczy powoduje utratę prawa własności, wykonanie zobowiązania powoduje jego wygaśnięcie, upływu czasu powoduje jego ustanie, jeśli prawo to zostało ustalone na czas oznaczony; przejścia na inne podmioty, np. przeniesienie własności; jak również w wyniku zjednoczenia (konfuzja) w tym samym ręku prawa podmiotowego i odpowiadającego mu obowiązku, np. A jest winien B 1000 zł, następnie A w wyniku dziedziczenia przejął po B cały majątek, w tym także wymienioną wierzytelność, która wygasa).

1.4.6. Wykonywanie prawa podmiotowego

Wykonywanie prawa podmiotowego polega na realizacji uprawnień przez podmiot, które mieszczą się w sferze możliwości oznaczonego postępowania określonego tym prawem. Wykonanie prawa podmiotowego może polegać na dokonywaniu czynności prawnych (np. wydzierżawienie gruntu) albo dokonywaniu czynności faktycznych (np. uprawa zbóż przez dzierżawcę). Wykonywanie tego prawa może mieć charakter ciągly (np. korzystanie z własnego domu) albo jednorazowy (np. wydanie rzeczy). Nie zawsze istnieje obowiązek osobistego wykonywania prawa podmiotowego (np. zamieszkiwanie w lokalu mieszkalnym przez najemcę i jego domowników).

1.4.7. Nadużycie prawa podmiotowego

Przy wykonywaniu prawa podmiotowego może mieć miejsce jego nadużycie. Art. 5 k.c. stanowi, iż nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współzycia społecznego. Takie zachowanie podmiotu nie jest uznawane za wykonanie prawa podmiotowego i nie podlega ochronie prawnej np. żądanie świadczeń alimentacyjnych przez osobę, która stała się przez swoje zachowanie narkomanem i odmawia poddaniu się leczeniu odwykowemu.

1.4.8. Ochrona praw podmiotowych

Podmiot dobrowolnie realizuje swoje uprawnienia wynikające z prawa podmiotowego. Jeśli nastąpi naruszenie wykonania prawa podmiotowego to podmiotowi przysługują w tej mierze środki ochrony prawnej. Wyróżnia się dwa rodzaje tej ochrony:

1. **Ochrona sądowa** polega na zastosowaniu środków prawnych w ramach postępowania cywilnego (zob. art. 2 k.p.c.), np. powództwo o świadczenie (żądanie zapłaty, wydania rzeczy); powództwo o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa (art. 189 k.p.c.), np. ustalenie i zaprzeczenie ojcostwa; powództwo o ukształtowanie stosunku prawnego lub prawa, np. wyrok ustalający separację małżeńską, wyrok w sprawie zniesienia współwłasności małżeńskiej.

2. **Ochrona własna** polega na zastosowaniu środków ochrony przez samego uprawnionego. Może to mieć miejsce tylko w sytuacjach ustalonych przez przepisy prawa np. obrona konieczna (art. 343 § 1 k.c., art. 423 k.c.), samopomoc dozwolona (art. 343 § 2 k.c.), stan wyższej konieczności (art. 424 k.c.).

Należy podkreślić, że ochrona praw podmiotowych wiąże się z wykazaniem, iż podmiotowi w stosunkach cywilnoprawnych przysługuje określone prawo podmiotowe, np. prawo własności, wierzytelność. Wykazanie istnienia określonego prawa podmiotowego wymaga niekiedy przeprowadzenia postępowania cywilnego (art. 189 k.p.c.), w tym przeprowadzenia dowodów. Ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne (art. 6 k.c. — ciężar dowodu). Jeśli więc ktoś w sporze cywilnym powołuje się na fakt, z którym wią-

żą się dla niego korzystne następstwa prawne jest obowiązany przedstawić dowód na zaistnienie tego faktu. W związku z tym w postępowaniu cywilnym zazwyczaj powód ma obowiązek przedstawić dowód faktu na który się powołuje, np. poszkodowany kierujący roszczenie wobec sprawcy czynu niedozwolonego (zob. art. 415 k.c.). W wyjątkowych okolicznościach ustawodawca przerzuca ciężar dowodu na drugą stronę stosunku cywilnoprawnego (pozwanego), zob. np. 24 § 1 k.c.

Skarga konstytucyjna może być środkiem ochrony praw podmiotowych. Zgodnie z art. 79 ust. 1 Konstytucji każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone ma możliwość wniesienia skargi do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności aktu normatywnego (np. ustawy, rozporządzenia), na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej wydał ostateczne orzeczenie w zakresie wolności lub praw wnioskodawcy.

W zakresie m.in. prawa własności, dóbr osobistych (np. wolności sumienia i wyznania), wolności i bezpieczeństwa osobistego (zob. Konwencja praw człowieka i podstawowych wolności, DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284 z późn. zm.) podmiot stosunków cywilnoprawnych może złożyć, po wyczerpaniu wszystkich środków odwoławczych przewidzianych przez prawo wewnętrzne w Polsce, skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

1.5. Podmioty stosunków cywilnoprawnych

Zgodnie z art. 1 k.c. podmiotami w stosunkach cywilnoprawnych są osoby fizyczne (termin cywilistyczny określający człowieka) oraz osoby prawne (jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną — zob. art. 33 k.c.). Poza tymi dwoma rodzajami podmiotów wyróżnia się w prawie cywilnym tzw. ułomne osoby prawne (zob. art. 33¹ § 1 k.c.).

1.5.1. Osoby fizyczne

1.5.1.1. Zdolność prawna i jej nabycie

Człowiek nabywa zdolność prawną w chwili urodzenia (art. 8 § 1 k.c.). Przejawia się ona tym, że może on być podmiotem praw i obowiązków w stosunkach cywilnoprawnych. Fakt urodzenia dziecka udokumentowany zostaje przez sporządzenie przez kierownika USC aktu urodzenia (zob. art. 38–52 ustawy z 29 września 1986 r. — Prawo o aktach stanu cywilnego — tekst jedn. DzU z 2004 r., 161, poz. 1688 z późn. zm.). Gdy urodzi się dziecko, domniemywa się, że przyszło na świat żywe (art. 9 k.c.). To domniemanie prawne ma charakter wzruszalny, można je obalić dowodem przeciwnym np. przez wykazanie, że dziecko urodziło się martwe.

W literaturze prawniczej mówi się o **zdolności prawnej, która dotyczy dziecka poczętego a jeszcze nieurodzonego** tzw. *nasciturusa*. Polega to na tym, iż płód